

Szakmai záróbeszámoló
**(Közel és mégis távol. A Magyar Királyság és a Német-római Birodalom politikai-
diplomáciai kapcsolatai a 15–16. század fordulóján)**
NKFIH PD 124903.
Péterfi Bence

1. Bevezetés

Posztdoktori kutatásaimmal igen nagy fába vágtam a fejszémet: azokat a hiányosságot kívántam volna három év alatt könyv- és levéltárakban pótolni, majd szinte minden fontos és kevésbé fontos, lokális és dinasztikus jelentőségű kérdést egyaránt tisztázva megírni, amely feltáró munkának bizonyos részét az elődök alig vagy soha nem végezték el, vagy ha meg is tették, az akár az újabb szakirodalom vagy a jobban hozzáférhető forrásanyag alapján legalábbis kiegészíthető. A felgyűjtött anyag feldolgozása azonban nehézkesen halad(t): a Habsburg dinasztia mellett a tágra nyitott posztdoktori témám miatt a Hohenzollernek, a Wettinek és a Wittelsbachok is előtérbe kerültek megannyi különböző jelentőségű, szerteágazó kapcsolatrendszerükkel. E rendkívül sok kutatási hagyomány és irány miatt az anyagot nem tudtam úgy uralni, ahogy azt szerettem volna. (Mindezt, de különösen a szakmunkákhoz való hozzáférést persze az utóbbi két évünket uraló járványhelyzet sem könnyítette meg.) Utólag látom, hogy valójában egy sokkal koncentráltabb témában kellett volna gondolkodnom. E módosítást – az eredeti, igen tág, „hivatalos” kutatási fókuszot megtartva – hallgatólagosan mégis megléptem: bár nemcsak a levéltárakban, hanem a könyvtárakban is igyekeztem minden, a Magyar és a Cseh Királyság nyugati szomszédságában fekvő kisebb-nagyobb politikai alakulat történetében a lehető legjobban tájékozódni, fontosabbnak tűnő munkákról akár recenziót is írni, ám tényleges elemzéseket a „habsburgos” témákban végeztem, amely területen a legtöbb tapasztalom van. Bár a jelen beszámolóhoz egy a témában megjelent, hol jobban, hol kevésbé átalakított cikkekből álló kéziratot mellékelek, a kutatás jelen pillanatában tett „célfotón” mutató végeredmény azonban nem kiforrott: rengeteg téma és mozaikkocka vár még beépítésre, talán nemcsak a szerkezettel kapcsolatban szükséges radikális újragondolás.

Az alábbiakban röviden összefoglalom a posztdoktori ösztöndíj idején folytatott kutatásaimat: a levél- és kéziratári feltáró munkákat, a megjelentetett publikációk közül az általam fontosabbnak tartottakat, illetve a kéziratban maradt vagy a készülő egyéb dolgozatokat, majd szót ejtek a továbblépés lehetőségeiről. (A posztdoktori ösztöndíjam idején végzett szakmai munka részletei a korábban benyújtott részbeszámolóimból, illetve a jelen beszámolóhoz csatolt publikációs jegyzékből olvashatók ki. A 2021 szeptemberét követő időszakban, amelyet az utolsó, ugyanakkor benyújtott részbeszámoló már nem érintett, kizárólag publikációik és egy általam szerkesztett folyóiratszám kötődik a posztdoktori projekthez, előadás nem.)

2. Kutatások

2.1. Kutatóutak

A kutatási és munkatervemben jelzett célpontoknak szinte mindegyikébe sikerült eljutnom, néhány fontos helyen hosszabb időt eltöltenem (Berlin, Bécs, Drezda, Innsbruck), sőt, voltak kifejezetten olyan célállomások (pl. Boroszló, Klagenfurt, Ljubljana, Weimar), amelyekkel a pályázás idején magam sem számoltam. A bevezetésben említett dinasztikák Hohenzollernek, Wettinek és Wittelsbachok írott hagyatékát őrző intézményekben sok hasznos adatot volt szerencsém találni. Talán legsikerültebbnek a Berlinben töltött egy hónap tartható, rengeteg mindent sikerült összegyűjteni, még úgy is, hogy a német lovagrendi levéltárat, ahol különösen a Jagelló-korra nézvést őriznek számos levelet, szisztematikusan nem tudtam

átvizsgálni. A Hohenzollern-anyagot őrző levéltárak közül még Nürnbergbe tudtam eljutni, ahol korábbi gyűjtésemet volt alkalmam kiegészíteni. A Wettinek hagyatékának egyik fő őrzőhelye Dreza, ahol gyakorlatilag mindent sikerült feltárnom. Egyedüli hiányérzetem a másolati könyvekkel és az oklevelekkel kapcsolatban lehet, az előbbieket azóta digitális formában kutathatók. (A drezdai anyagokat Weimar egészíti ki, ahol egy villámlátogatást tudtam csak tenni.) Münchenben folytattam a 2014-ben megkezdett kutatásaimat. Mind Weimarban, mind pedig Münchenben a cseh–bajor és cseh–tübingi határviszályok / határ menti konfliktuskezelés bőséges forrásanyaga maradt fenn. Ezeket a későbbiekben fontosnak tartanám feltárni, ezáltal a magyar–osztrák és magyar–morva határviszályok párhuzamaira tehetnénk szert.

A volt Habsburg örökös tartomány írott hagyatékát őrző intézmények közül is számosban megfordultam, amelyek közül különösen innsbrucki, valamint bécsi tartózkodásom bizonyult hasznosnak. Ezenkívül Grazban, Klagenfurtban, Linzben, Ljubljánban és Sankt Pöltenben is kutathattam helyszínenként legtöbbször egy-két napot. E tartózkodások olykor korábbi kutatásokat egészítettek ki (Graz, Sankt Pölten), máskor teljesen új világot nyitottak meg előttem (Klagenfurt, Linz, Ljubljana), ez utóbbiak miatt persze akadnak elvarratlan szálak is. Ezeket Linz esetében nagyarányú másolatrendeléssel csökkentettem. Ezen helyszíneken kívül Lakatos Bálint társaságában egy egész hetet dolgoztam a bécsújhelyi városi levéltárban, ahol ketten igen komoly mennyiségű iratanyagot sikerült felgyűjteni az igen nehezen kutatható (látszólag rendezett, ténylegesen azonban elég rendezetlennek tekinthető) levéltárban. Egy hetet a mondottakon kívül Szilézia fővárosában, Boroszlóban is eltölthettem, ahol a 2017-ben megkezdett kutatásaimat folytathattam.

Az, hogy ennyi helyszínre jutottam el, csak részben volt köszönhető a megpályázott ösztöndíjaknak (két alkalommal Klebelsberg Kunó-ösztöndíj, egyszer-egyszer az Osztrák–magyar Akció Alapítvány, illetve a Stiftung Preußischer Kulturbesitz támogatása segítette munkámat). Nagyon hálás vagyok Fodor Pál és Weisz Boglárka kollégáim projektjeinek is, amelyek – cserébe bizonyos feladatok elvégzéséért – szerepet vállaltak bizonyos utak finanszírozásában. Dacára annak, hogy francia- és csehországi „expedíciók” számára is sikerült pályázati finanszírozásról gondoskodni (a Francia Intézet, illetve a Tempus Közalapítvány cseh államközi ösztöndíja), végül sem Lille-be, sem pedig Brnóba/Olomoucba nem tudtam elutazni. Az előbbi esetében egy idő után megszakadt a kapcsolat a helyszíni fogadóféllel, a másik esetben pedig a koronavírus első hulláma szólt közbe. Az előirányzott kutatási és munkatervemhez képest tehát ez utóbbiak kiesése kényszerű változást, de témánk szempontjából talán nem jelentős szakmai veszteséget jelent.

A kutatóutak eredményeit összefoglalva elmondható, hogy a nagyon erős Habsburg-szál mellé, amelyet a posztdoktori ösztöndíjam idején tovább sikerült acélozni, elsősorban a Hohenzollern-, Wettin-, kisebb részben a Wittelsbach-„világban” további alapos szakirodalmi ismeretekre, illetve levéltári tapasztalatokra tettem szert. A sziléziai kutatások folytatásából pedig elsősorban a Jagelló-kori magyar–cseh perszonálunió belső működésébe láthattam még jobban bele.

2.2. Főbb publikációk, kéziratok

A Német-római Birodalom komplex belső viszonyrendszeréről a Mohács-projekt számára írtam összefoglalást. Ennek köszönhetően vált egyértelművé számomra, hogy a Birodalmat milyen nagy mértékben jellemezte a megosztottság. Mert bármennyire gazdag erőforrásokkal is bírt a Birodalom, a császárok szerény büdzséje a 15. század második felében csupán igen korlátozott külpolitikai mozgásteret biztosított saját ambícióik számára. És mivel mindegyik nagyobb dinasztának bizonyos mértékig önálló külpolitikája volt, ezért maga a császár – a többi világi és egyházi fejedelemhez hasonlóan – a saját dinasztikus területeinek erőforrásait igénybe véve szöhetette mind császári, mind pedig dinasztikus terveit. Igen fontos

tanuláshoz bizonyult az is, hogy a III. Frigyes- és I. Miksa-kori irodalomban milyen jól kitapintható egy „osztrák(os)”, kifejezetten Habsburg-centrikus, valamint egy „német(es)”, nem Habsburg-centrikus kutatási vonulat.

Budára nemcsak a Habsburg-követek jártak a császár megbízásából, hanem az elmondottak értelmében olykor például bajor, szász küldöttségek is. Ráadásul akár olyan esetben is – jellemzően ez a Jagelló-uralkodók időszakáról –, amikor látogatásuknak nem is volt magyar, csak cseh–morva vonatkozása. Ebbe a magyar kutatás szempontjából kissé ismeretlen világba nyertem betekintést a sziléziai Boroszló városának magyar–cseh királyi udvarbeli politikájának egy különös esetét, Buda lerakati jogát kijátszani kívánó törekvéseiket vizsgálva. Esetükben jól megfigyelhető a tudatos építkezés céljaik elérése érdekében: az 1470-es évek derekától immár nemcsak a gazdasági, hanem politikai-diplomáciai téren is nagy ember- és helyismeretre tett szert a magyar királyi udvarban a boroszlói elit. Ezáltal és a gazdasági tevékenységéből származó további értesülések révén világosan fel tudták mérni, milyen politikai eszközt mikor érdemes használni. (Boroszló a Magyar Királlyal legalább olyan szoros kapcsolatokat ápoló nürnbergi polgárság udvari érdekérvényesítésének jó párhuzamát nyújtja.)

Az udvarbeli érvényesülés, a kettős (udvari) szolgálat Mátyás- és Jagelló-kori lehetőségei, annak szürke zónái más formában is foglalkoztattak, éspedig a Habsburg–Jagelló-relációban, amely témát már a doktori disszertációmban is érintettem. Mindezt a korábbinál letisztultabb formában, alaposabb nemzetközi szakirodalmi feltárással alapozva újfent körüljártam egy frissebb publikációmban, az eddigiekhez képest némileg nagyobb hangsúlyt helyezve a délvidéki nemes urak körében a Habsburg-szolgalat mögött húzódó motivációkra, éspedig az oszmán betörések jelentette veszélyre, amelyek nemcsak az 1510–20-as, hanem már az 1490-es években éppen elég fenyegetők lehettek.

Ahogy az udvarban, úgy bizonyos, lokális jellegű konfliktusok esetén is érdemes volt jobban alámérülni a helyi viszonyok vizsgálatába. A Mura folyó, amely a Magyar Királyság és a Stájer Hercegség között egy röviden szakaszon az országhatárt képezi, elterelése kapcsán egy évtizedek óta húzódó konfliktus el nem rendezési módját ismerttettem. Nemcsak az a régóta ismert megállapítás nyert újból megerősítést, miszerint az „erős emberek”, mint Szécsi Tamás vagy Thurzó Elek sikerrel dacolhattak akár még királyi parancslevelekkel is, de az is világossá vált, hogy a Mura elterelése elsősorban nem a Stájer Hercegség vagy a Magyar Királyság területének csorbulása miatt váltott ki bármiféle érdeklődést a kortársakból – legyen szó károkozóról vagy a kárt elszenvedőről, illetve a mindezeket vizsgáló, kétoldali delegáltakból összeálló bizottság tagjairól –, hisz a határugyeket már ekkor egyértelműen a király és tanácsosainak illetékességi körének tekintették, hanem a magán természetű károk okán. (Ezek persze számos érdekes, máshonnan nem ismert, nem politikai jellegű értesülésre, így például vízhasználati praktikára is fényt vetettek.)

A magyar–Habsburg politikai kapcsolatrendszer meghatározó eseménye az 1480-as években dúló harmadik osztrák–magyar háború. Sokkal több lehetett a békés körülmények között lezajlott várfoglalás, mint azt az elsőre olykor tendenciózus forrásaink alapján gondolnánk, és ahogy erre a Kőszeg elfoglalásával kapcsolatos Bonfini- és Unrest szöveghely közötti sajátos ellentmondás is rámutat. A túlélés állt szándékában a helyi lakosságnak, miként a Habsburg-területekre betörő magyar vagy a magyar területre benyomuló birodalmi zsoldban álló csapatoknak is. A hangsúly a fenntarthatóságon és katonai utánpótláson volt. A mélyen az ellenség arcvonala mögé behatoló portyázások célja elrettentés, illetve felderítés lehetett. Nem lehet kétségünk, ha esetleg ilyesfajta akció sikerrel is járt, a megszerzett stratégiai pontok a távolság miatt nemcsak hosszú-, hanem nyilvánvalóan rövidtávon is megtarthatatlannak bizonyultak volna. A valóban nagy és jelentős Bécs és Bécsújhely köré vont hosszas ostromzárnak, majd a városok elfoglalásának azonban a puszta tényen kívül a korabeli nyilvánosság számára tagadhatatlanul komoly hír- és propagandaértéke volt, egyszóval

vonzóbb volt, mint az akkor már évtizedek óta Habsburg-hívek kezén lévő, nyugat-magyarországi uradalmak visszafoglalása.

Kövendi Székely Jakabnak zsoldosaival folytatott vitája éppen a magyar hadi finanszírozás világába kalauzolnak el bennünket. A viszályok rendezése, a békéltetés a nagyobb seregtesteket irányító királyi kapitányoknak feladatkörébe tartozott. Az ő feladatuk lehetett az is, hogy egy jól működtethető rendszert állítsanak fel, amelynek révén a határ mindkét oldalán beszédhető jövedelmek rugalmasan átcsoportosíthatók voltak. A hadi adminisztráció – legyenek az erőviszonyok bármennyire is zavarosak a magyarok által megszállt területeken – bizonyos formában biztosan létezett. Erre utal Székelynek a zsoldosaival fennálló elszámolási vitája: az utóbbiak követelését épp a megőrzött számadásokra alapozva utasíthatták vissza.

Ezúton jelezném, hogy a szerzteágazó posztdoktori projektem idején – a kettős lojalitással foglalkozó tanulmányon kívül – több, korábban, még a doktori tanulmányaim idején megkezdett kutatást gondoltam és írtam még át (az 1491. évi pozsonyi béke végrehajtásának visszasságai, Kanizsai János pályafutása). (Ezek talán kevésbé jelentősek, mint a kettős lojalitásról írottak, ezért ezek téziseit nem részletezem.) Volt olyan, a posztdoktori projekt idején megkezdett melléktema, amely sikerült befejeztem (középkori magyar udvarban kialakult szupplikációs gyakorlat összefoglalása – megjelent; Heinz Noflatscher innsbrucki professzorral közösen írott összefoglalás I. Miksa császárnak a zsidósághoz való viszonyáról, amelyben magam a magyarországi zsidósággal fennálló viszonyrendszerét ismertettem – megjelenés alatt), ám számos olyan, egészen szorosan kapcsolódó témakör, amelyekkel viszont csak a feldolgozás különböző szintjéig jutottam el. Ilyen a bécsújhelyi kutatásokat összefoglaló, két részesre tervezett beszámoló, amelyben a nagyközönséget ismertetnénk meg az ottani városi levéltár kutatási lehetőségeivel, és az ott őrzött, nagy mennyiségű hungarikum jellemzőit vázolnánk fel, illetve ez utóbbiaknak rövid kivonatát is közölnénk. Hasonlóképpen félbemaradt egy horvát földről elszármazott, az Osztrák Főhercegségben gyökeret eresztő, III. Frigyes és mások szolgálatában álló horvát nemes úr, Andreas Krabat von Lap(p)itz frissen, a koronavírus első hullámának idején fellelt, a kutatásban mindaddig csak töredékesen ismert önéletrajzának teljes szövegű közlése és elemzése. Az 1505–1506. évek magyarországi eseményeinek feldolgozása, amely mind a Habsburg-, mind pedig a Jagelló-ház szempontjából sorsdöntő jelentőségű, sokkal komplexebbnek bizonyult annál, mint gondoltam volna. A feldolgozása ezért, illetve bizonyos, innsbrucki másolati kötetek hiánya miatt halad lassan.

A fenti témák többségét megjelenésük előtt elsősorban hazai, kisebb részben külföldi szakmai közönség előtt ismerttettem. A konferenciák közül kiemelendő a 2020 szeptemberében a BTK TTI tanácsstermében megtartott, a jelen posztdoktori projekt kapcsán általam megszervezett műhelykonferencia, az ott elhangzott előadások közül háromnak tanulmányá alakított verziója – szerkesztésében – a Világtörténet folyóirat 2021/4. számában jelent meg.

3. Összefoglalás, a továbblépés lehetőségei

A jelen posztdoktori projekttel a munka valójában csak megkezdődött. Bár a téma igen hatalmas volt, mégis úgy gondolom, hogy a posztdoktori ösztöndíjam révén a korábban megalapozott kutatási irányomat sikerült új szintre emelni, a kutatási horizontot még tágabbra nyitni, és az eltelt időben megfelelő képet kapni és adni arról, hogy a Magyar Királyság nyugati szomszédságában fekvő birodalmi területek miként viszonyultak a magyar királyi udvarhoz, politikai elítélhez, az osztrák területek esetében pedig a helyi szintekre is betekintést nyertem. A tanulmányok közül számos tanulmány formájában jelent meg.

A résztémák közül a boroszlói szálát időközben egy egyéves projekt keretében vittem tovább, ugyanakkor figyelmemet felkeltette a görllitzi városi levéltár is, ahol a Jagellók cseh–magyar ágának belső viszonyaira releváns eddig feltáratlan források rejtőznek. Ugyancsak a posztdoktori kutatásaim révén bukkantam rá egy másik, egy éves időtartamú projekt témájára: Johannes Weise lipcsei teológus professzor dokumentumgyűjteményére, amely a

szász/tübingiai–sziléziai–lausitzi–magyar terület között közlekedő hírek világának rendkívüli lenyomata. Részben a posztdoktori projekt előtt és közben gyűjtött anyagokból építkezve a Hohenzollernek különféle ágainak a Jagelló-kori Magyar Királyságban játszott szerepét a közeljövőben tervezem részletesebben feldolgozni. A Középkori Magyar Gazdaságtörténet Lendület-kutatócsoport különféle szakmai vállalkozásait, valamint a másfél éve indult a késő középkori, Hunyadi- és Jagelló-kori magyar királyi udvart feldolgozó NKFIH-projekt adatbázisát is sikerült fontos adatokkal gyarapítanom.